KONYA
NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ

Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri
Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu - III

Ramazanoğulları Beyliği

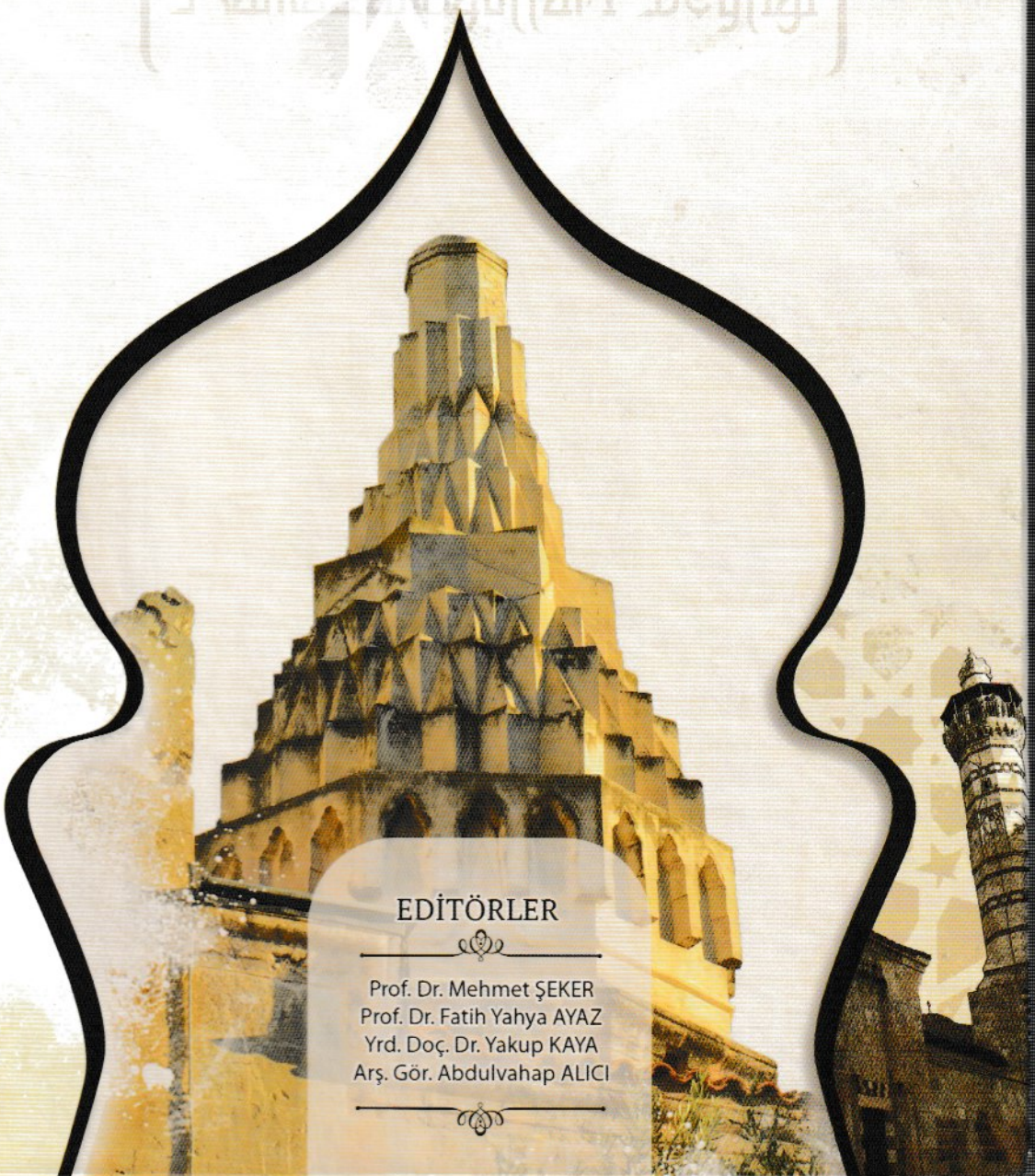

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ
Yrd. Doç. Dr. Yakup KAYA
Arş. Gör. Abdulvahap ALICI

Editörler
Prof.Dr. Nurettin Gemici - Doç.Dr. Cahid Kara
İslam Tarihi I

ISBN: 978-605-9498-29-6

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

1.Baskı 2018

Bu kitabın basım,yayın ve satış hakları Lisans Yayıncılığa aittir.Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik,elektronik veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz basılamaz ve dağıtılamaz.

Hamit Işık

Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Tahtakale Mah. Hicret Sokak No:8/A
Avcılar-İSTANBUL
e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr
www.lisansyayincilik.com.tr

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM KURULLARI **5**

KATILIMCI LİSTESİ **7**

TAKDİM **9**

PROTOKOL KONUŞMALARI **11**

AÇILIŞ OTURUMU **35**

TARİH **49**

Ramazanoğullarının Ortaya Çıkışını Hazırlayan Gelişmelere Dair Bir Değerlendirme 51

Ramazanoğullarının Sonu 59

Türkmen Beyliklerinin Türk Kültürüne katkıları 77

Süleyman Şükrü'nün Seyahatü'l Kübra Adlı Eserine Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Ramazanoğulları Coğrafyası Olarak Adana ve Çevresi 93

Memlûk-Moğol-Kilikya Ermenileri Siyasi Denkleminde Çukurova Türkmenleri 115

Son Dönem Osmanlı Büroksasinde Ramazanoğulları 129

Ramazanoğulları Döneminde Sis/Kozan 159

Ramazanoğullarında Veraset Sistemi ve İktidarın Belirlenmesinde Dış Güçlerin Rolü 183

Ramazanoğulları Maraş Kolu, Aileye Mensup Olan Hekimler, Tacirler ve Diğer Eşraf 195

3.Grup Ekler Mahmud Sami Ramazanoğlu 239

Ramazanoğulları Üçoklu mu İdi? 243

16. Yüzyıl Başlarında Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa Döneminde Çukurova Bölgesinde Meydana Gelen İsyanlar 255

Ramazanoğulları Beyliği-Dulkadiroğulları Münasebetleri 291

Ramazanoğulları ve Karamanoğulları İlişkileri 317

Memlûkların Doğu Akdeniz Siyaseti, Ramazanoğulları Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi 333

Ramazanoğulları Beyliği İle İlgili Bir Bibliyografya Denemesi 357

KÜLTÜR **367**

Ramazanoğlu Vakıfları: Bir Dış Analiz 369

Necmeddin Et-Tarsûsî (Ö. 758-1357) ve Hilafetin Kureyşîliği Hadisine Yaklaşımı 383

KATILIMCI LİSTESİ

Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ
Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Salim CÖHCE
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Neslihan DURAK
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Kırıkkale Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Salim KOCA
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz KURT
Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Ayşe Gülçin KÜÇÜKKAYA
Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün LAFLI
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Uşak Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım ŞULUL
Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN
Türk Tarih Kurumu Başkanı

Prof. Dr. Asım YAPICI
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa ALKAN
Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Elnura AZİZOVA
Azerbaycan/ Bakü Hazar Üniversitesi

Doç. Dr. Sezai BALCI
Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah KAYA
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Gözde RAMAZANOĞLU
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. F. Duygu SABAN
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail ŞIK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Bekir TATLI
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Murat YEŞİL
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Enes BAL
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yasin BULDUKLU
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ali HATALMIŞ
Çukurova Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nail KARAGÖZ
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yakup KAYA
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Abdullah POŞ
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Mehmet RAMAZANOĞLU
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞCI
Erzincan Üniversitesi

Dr. Sami Saleh Abd al-Malik AL-BAYADI
Mısır Eski Eserler Bakanlığı

Dr. Reem BAZA
Kuwait(Kuveyt)

Dr. Jumana Salem Ahmet DWIKAT
University of el-Mafriq/Jordan(Ürdün)

RAMAZANOĞULLARI DÖNEMİNDE SİS/KOZAN (1352-1608)

Yrd. Doç. Dr. Ali HATALMIŞ

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Ramazanoğulları 1352-1608 yılları arasında Adana ve çevresinde hükümranlık sürmüştür. Hükmettiği yerlerde günümüze kadar ulaşan önemli eserler ve izler bırakmıştır. Kozan eski adıyla Sis, bölgenin önemli şehirlerinden olup, uzun süre Kilikya Ermeni Krallığı'na başkentlik yapmıştır. Sis şehri Toros sıradağlarının eteğinde, Çukurova'nın bitip dağlık bölgenin başladığı bir güzergâh üzerindedir.

Sis ve çevresinde inşa edilmiş önemli tarihi kaleler vardır. Asurlar, Fenikeliler, Hititler, Selevkoslar, Romalılar ve Bizanslılar buralara hükmetmiştir. İlk İslam fetihleri ile İslam topraklarına katılmış ve Sugûr/Avâsım içinde yer almıştır. Sıklıkla yıkım ve tahribata uğrayan bölge, Abbasîler zayıfladığında Bizans'ın kontrolüne geçmiştir. Türklerin Anadolu'yu fethetmesi üzerine Selçuklu hâkimiyeti altına girmiştir. Haçlı Seferleri esnasında, Sis merkezli bir Ermeni (Kilikya) krallığı kurulmuştur.

Memlûklar Ermeni krallığına son vererek Sis ve çevresini Ramazanoğulları'na terk etmiştir. Dulkadiroğulları, Karamanoğulları gibi Türkmen beylikleri bu yöre üzerinde Ramazanoğulları ile mücadele halinde olmuştur. Osmanlı Devleti'ne katılan Ramazanoğulları bir süre daha beyliğini sürdürmüştür.

Bildirimizde Ramazanoğulları'nın hüküm sürdüğü dönemle sınırlı, Sis ve çevresindeki gelişmeler konu edilmiştir. Dini, sosyal ve siyasi konulara ağırlık verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kozan/Sis, Kilikya, Beylikler, Ramazanoğulları, mücadele

KOZAN/SIS DURING THE PERIOD OF THE RAMAZANIDS (1352-1608)

Abstract

The Ramazanids ruled in and around Adana between 1352-1608. In the territories where they ruled, they left important works and

traces, which have reached up to the present day. Kozan, whose old name is Sis, was one of the prominent cities of the region and also the capital city of Armenian kingdom of Cilicia for a long time. The city of Sis was located at the foothills of the Taurus mountains on route where Çukurova ends and the mountains start.

There are important historical castles built at Sis. Assyrians, Phoenicians, Hittites, Seleucids, Romans and Byzantines ruled in this region. The region was annexed to the Thugur/Avasim territories under the muslim rule during the firs Islamic conquests. The region, which was subject to destruction quite often, came under the control of Byzantium when the Abbasid lost power. When the Turks conquered Anatolia, it came under the rule of Seljuks. During the Crusades an Armenian kingdom was founded based in Sis.

The Mamluks gave an end to the Armenian kingdom and abandoned the region to the rule of the Dulkadirids. The Turkmen principilaties such as the Dulkadirids and Karamanids were constantly in combat with the Ramazanids over the region. The Ramazanids ruled for a while after joining the Ottomans.

In this paper developments in and around Sis are discussed limited to the period under the rule of the Ramazanids in the region. And religious, social, and political issues are focused on.

Keywords: Kozan/Sis, Cilicia, Principalities, the Ramazanids, fight

Giriş

Anadolu pek çok devlet, din ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Doğu ile batı arasında bir köprü olması yanında, doğunun en batısı, batının en doğusu olma özelliğini tarih boyunca korumuştur. Büyük ölçüde dağlık tobografik yapısı sayesinde insanlığa bir sığınak olmuştur. Bildirimizde ele aldığımız Kozan (Sis) ve çevresi Hristiyanlık ve İslamiyet'in ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren bu din mensuplarının yaşadığı önemli merkezlerden biri olmuştur.[1]

Anadolu halkı Filistin'den gelen ilk İsevîleri bağrına basmış ve onları yaşamları pahasına sahiplenmiştir. Hristiyanlığın Antakya ve Tarsus üzerinden Anadolu'ya girdiğinden hareketle, Sis ve çevresinin ilk zamanlardan itibaren Hristiyanlığı benimsemesi mümkündür. En

[1] Âdem Tutar, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Kozan Sancağında Müslümanlar ve Gayrimüslimler", *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2002, c. V, S. 13, ss.149-163, s. 149.

azından sonradan buralara gelip yerleştiği görülen Ermenilerin, erken dönem Hristiyanlarından oldukları bilinir. Ermeniler başta olmak üzere Anadolu Hristiyanları sürekli Roma (Bizans) İmparatorluğunun, baskı ve zulmüne maruz kalmışlardır.[2]

İlk İslam fetihlerinin Anadolu'nun güneyi ve doğusunda etkili olmuştur. Toros sıradağları iki ülke arasında doğal sınır kabul edilmiş ve "Sugûr ve Avâsım" adıyla yönetilmeye başlamıştır. Sis ve yakınlarında bulunan Anavarza, Misis, Adana ve Tarsus İç Anadolu'ya yönelen askeri harekâtta daima üs vazifesi görmüştür. Dört Halife döneminde yöreye bazı akınlar düzenlenmiştir. Asıl fetih ve yerleşme Emevîler'den sonra gerçekleşmiştir. Abbasîler döneminde Anadolu'ya (özelde Kilikya'ya) Türkler de gelip yerleşmeye başlamıştır.[3]

Kilikya İslam tarihi kaynaklarına göre "Bilâd-ı Sîs" olarak anılmış[4] ve büyük ölçüde İslamlaşmıştır.[5] Buralarda kendi dini (Hristiyanlık) üzerinde kalan ve Müslüman idaresi altında yaşayanlar elbette var olmuştur. Bölge/Sugûr Abbasîlerin zayıfladığı ve güç kaybettiği dönemlerde sürekli yıkım ve tahribata uğramıştır.[6]

Selçuklu fetihleri öncesinde neredeyse tüm Anadolu, Bizans'ın

[2] Urfalı Mateos, *Vekâyi-Nâme*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000, s. 111; Cahit Külekçi, *İslâm Tarihinde Ermeniler ve Ermenistan Fetihleri*, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul 2012, s. 41-43; Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979, s. 26.

[3] Horasanlıların (Türklerin) iskânı ile ilgili bkz. İbn Haldûn Ebû Zeyd Veliyyeddin Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Kitâbu'l- İber ve Divânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l- Acem ve'l-Berber (Tarîh)*, Beyrut 1996, III, 285; Tutar, "Kozan Sancağı...", s. 149.

[4] Şehâbeddin Ebû Abdullah Yakût el-Hamevî (626/1228), *Mucemü'l-Büldân*,Dâru's-Sadır, Beyrut 1977, III, 297; Ebü'l-Hasen Ali b. Mûsâ İbn Saîd el-Mağribî (685/1336), *Kitâbü'l-Cuğrâfyâ*, neşr. İsmail el-Arabî, Manşûrâtü'l-Mektebi't-Ticârî, Beyrut 1970, s. 118, 130; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî (748/1348), *el-İber fî Haberi men Gaber*, tah. Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 166.)

[5] Söz konusu devirlerde Sis kentinin Müslüman olduğu hakkında pek bilgi verilmezken, Bilâd-i Sîs içinde sayılan Anavarza, Misis ve Tarsus'un İslamî kimliğine vurgu yapılmıştır. Nitekim X. Yüzyıl ortalarında Bizans İmparatoru Nikephoros'un Bilâd-i Sîs'te uyguladığı katliam ve yıkımlarda bu durum açıkça anlatılmıştır. Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr (711/1311), *Muhtasaru Târîhi Dımaşk*, tah. Rûhiyye en-Nehhâs vd., I-XXXI, Dımaşk 1984, XVII, 47; Ebü'l-Fidâ' İsmail b. Şihâbeddîn İbn Kesîr (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi İbn Kesîr,* çev. Mehmet Keskin, I-XIII, Çağrı Yay., İstanbul 1994, XI, 417-418; Kerimeddin Mahmud b. Muhammed el-Aksarâyî (720/1320),*Selçuki Devletleri Tarihi (Müsâmeretü'l-Ahbâr),* çev. M. Nuri Gençosman, Ankara 1943, s. 101; Aleksandr Aleksandroviç Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfit Mansel, Ankara 1943, s. 390-391.

[6] İbn Vâzıh Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İshâk b. Ebî Cafer el-Yakûbî, (284/897), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemîr Mühennâ, I-II, Dâru'l-A'lemî, Beyrut 2010,II, 328; İzzeddin Ebü'l-Hasen İbnü'l-Esîr (630-1232), *el-Kâmil fi't-Tarih, (İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi)*, Bahar Yay., I-XII, İstanbul 1986, V, 127.

kontrolüne girmiştir. Doğu Anadolu'daki Ermeni krallıkları lağvedilmiş ve yerlerine valiler atanmıştır. Ermeniler Kapadokya ve Çukurova başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürülmüşler ve böylelikle güç ve nüfuzlarının zayıflatılması hedeflenmiştir.[7]

Bizanslılar bazı Ermeni asilzâdelere Sis yakınlarındaki dağlık bölgede baronluk vermiştir. Bu baronluk Haçlıların desteğiyle prensliğe (490/1097) ve yüzyıl sonra da krallığa (595/1198) dönüşmüştür. Tarsus, Kilikya'daki (Sugûr/Uç) merkez konumunu giderek yitirmiş ve yerini Sis'e bırakmıştır. Kilikya doğrudan ve dolaylı Ermeni krallar eliyle yönetilir olmuştur.[8]

Söz konusu Ermeni krallığın başkentliğini yapan Sis, yöredeki Türkmenlerin desteği ile Memlûkların kontrolüne geçmiştir. Memlûkların Halep naibi Işıktemur tarafından Sis şehri fethedilmiş ve bu krallığa son verilmiştir (9 Şevval 776/13 Nisan 1375).[9] Sis ve çevresinde Türkmenlerin iskânı hızlanmış ve buralar doğrudan doğruya Türkmen beyleri tarafından idare edilmeye başlamıştır.[10]

Söz konusu Türkmen beylerinin başında Ramazanoğulları gelmiştir. Ramazanoğulları Sis ve çevresi üzerine hâkim olmak adına Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları ile mücadele halinde olmuştur. Ramazanoğulları zamanında yöre büyük ölçüde Türkleşmeye başlamıştır. 920/1515 yılında Ramazanoğlu beyliğine son veren Yavuz Sultan Selim, Kilikya'yı da (Çukurova ve İçel) Osmanlı devletine dâhil etmiştir. Burada yaşayan Ermeniler zamanla Türk kültürünü benimsemeye başlamıştır.[11]

Konumuzla ilgili olarak İslam tarihi kaynaklarına ağırlık verilmiş olsa da, yerli Hristiyan müelliflerin eserlerine, batılı müelliflerin araştırmalarına müracaat edilmiştir. Bildirimizin zaman ve mekân sınırları Ramazanoğulları döneminde (1353-1608) Sis ve çevresinde meydana gelen siyasi olaylardır.

---

[7] OsmanTuran, *Selçuklular Zamanında Türkiye*,Ötüken Yay., İstanbul 2014, s. 69.

[8] Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979, s. 26.

[9] İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 525; İbn Tagriberdî, Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf (874/1469), *en-Nücûmu'z-Zâhire*, neşr. M. Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992, XI, 105; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 267, 287.

[10] Tutar, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Kozan Sancağında Müslümanlar ve Gayrimüslimler", s. 150.

[11] Cöhce, Salim, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler İlkçağ & Ortaçağ*,TTK Yay.,Ankara 2014, c. I, ss. 1-14, s. 12, 14.

Sis ve Çevresinin Kısa Tarihçesi

Sis ve çevresi eski tabirle Diyâr-ı Sîs, Çukurova'nın kuzeyinde üst ovadan dağlara doğru uzanan yörenin adıdır. Yörenin sınırları, içinde bulunulan siyasi ve idari duruma göre şekillenir. Merkez/başkent olduğu dönemlerde bu sınırlar oldukça genişler. "Toros" sıradağlarının ismi, Sis'te hüküm süren bir Ermeni prensine dayanır. Bilâd-i Sis en geniş sınırları itibariyle günümüzün Doğu Akdeniz Bölümü'ne denk geldiği söylenebilir.[12]

Ermeni kimliğinin oluşumunda ve yayılmasında hatta devlet olarak var oluşunda "çetin dağlık arazi ve yüksek ülke: Armania" kavramı hatırlanmalıdır.[13] Ermeniler ne zaman ki güç ve iktidarlarını Doğu Anadolu'da yitirmişler, o zaman Sis yöresinde yeniden toparlanarak ortaya çıkmışlardır.[14] Söz konusu zamanlarda önce dağlık kısımlarda, ardından ovaya doğru sınırlarını genişleten Ermeniler, kendilerine Sis'i başkent yapmışlardır. Bu bir anlamda Sis'in Ermenilerden çok önce kurulduğunun kanıtıdır. Sis isminin nereden ve nasıl geldiği hakkında değişik görüşler bulunsa da; Grekçe Sision, Sisium, Latince Sisia, Assis, Oussis kelimelerinin Arapça Sîs veya Sîsiyye olarak telaffuz edilmiş olduğudur.[15]

---

[12] Kilikya, Anadolu'nun güneybatısında yer alan Seyhan (Sarus) ve Ceyhan (Pyranus) nehirlerinin suladığı Mersin, Tarsus, Adana, Misis, Anavarza (Dilekkaya) ve Sis (Kozan) gibi şehirleri içene alan günümüzde Çukurova diye anılan yerdir. Kilikya/Ermeni Krallığı'nın ulaştığı sınırlara bağlı olarak da, Silifke'den Elbistan'a, Antakya'dan Kayseri'ye kadar bu sınırlar genişletilebilir. Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Ermeni Tabi Kilikya Baronluğu*, Proses Yay., Ankara 1990, s. XI, XIII-XIV, 1-2; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Nevşehir 2012, ss. 70-108, s. 71.

[13] Fahrettin Kırzıoğlu, "Armenya/Yukarı Eller"de 2700 yıllık Türk Varlığı, Ermenilerin Rus İstilasına Alet Olması ve Mezalimi", *ErmenilerHakkında (Makaleler-Derlemeler) II*, Atatürk Üniversitesi Yay., XX. Yıl Armağanı, Ankara 1978, s. 48 bkz. Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", s. 1. Sis ve yöresinin birçok batılı müellif tarafından sürekli "Ermenistan/Ermeniye" şeklinde söylenmesi tarihi olmaktan çok siyasi mülahazalara dayanır. Tarihte Ermenistan olarak anılan elbette bir memleket vardır. İslâm tarihlerinde de kullanılan "İrminya/Ermeniye" tabiri, muhtemelen "Armania"kavramından alınmıştır. Persler, İran'a göre nispeten daha yüksek rakımlı Doğu Anadolu toprakları için "yüksek yer" anlamında bu tabiri kullanmıştır. Yine benzer şekilde Bizanslılar da "Armanus" tabirini tercih etmişlerdir. Yunan mitolojisinde; Armenus adı verilen kahraman Sason (Jason) ile birlikte deniz seferlerine katılmış, Armenus daha sonra, söz konusu bölgeye yerleşince Anadolu'nun doğusu Armania diye anılır olmuştur. (Cahit Külekçi, *İslâm Tarihinde Ermeniler*, s. 45-46, 70.) İslâm tarihi kaynaklarında "İrmînîye" denilen bu bölge başlangıçta "Azerbaycan" ile "Diyâr-ı Rûm (Anadolu)" arasında kalan geniş bir yerdi. Zamanla üstünde 1000 kadar şehrin olduğu geniş coğrafyaya erişti. Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî (682/1283), *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, Daru Sadır, Beyrut ts., s. 494.

[14] Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", s. 10.

[15] V.F. Buchner, "Sis", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, X, 708-712, 708. Arapçada Sis değişik telaffuzlarıyla "Sîs, Sîsâ, Sîsîyye"; "yönetme, idare etme (Sâse), ayar verme, hayvanın sırtı-

XIX. yüzyıldan itibaren Sis yerine Kozan kelimesi ikame edilmiştir. Bu ismin XVIII. yüzyıldan itibaren Sis ve çevresine hâkim olan Kozanoğulları'ndan veya şehrin kurulduğu yerin bitişiğindeki batı yönündeki tepenin gölgesinde kalmasından (kuzan) kaynaklandığı üzerinde durulmuştur.[16] Günümüzde Kozan ismi oldukça yaygınlaşmış olsa da biz tarihsel bağlamdan ötürü Sis ismini kullanacağız. Sis ayrıca yöresel/bölgesel ad olarak (Kilikya, Arapça Bilâd-i Sîs) da anılmaktadır.[17]

Bilâd-i Sis'e Hititler, Asurlar, Fenikeliler, Büyük İskender ve Selevkoslar hâkim olurlar. Sis, Çukurova'yı gözleyen bir tepe üzerine inşa edilmiş muhkem bir kaleye sahiptir. Bu kalenin ilk olarak Asurlar tarafından yapıldığı ifade edilir. Yörenin ilk sakinleri Fenikelilerdir. Hitit Krallığına bağlı yerel krallar tarafından çok uzun zaman yönetilir. Büyük İskender, Selevkos ve Pers istilalarına maruz kalır. Ama en uzun süre Doğu Roma/Bizans ve Müslüman egemenlikleri altında yaşar.[18]

Ramazanoğullarından önce Sis ve çevresinde Ermeniler, uzun yıllar egemendir. Konumuz bağlamında XI. yüzyıldan sonra Sis ve çevresi için de; "Ermeniye, Küçük Ermenistan, Kilikya Ermeni Baronluğu/Prensliği/Krallığı" denilmektedir.[19] Söz konusu bu prenslik/krallık Memlûklar tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar Bizans, Selçuklu, Haçlı, Dânişmendli, Eyyûbî, İlhanlı ve Memlûklara bağlıdır. Hiçbir zaman da bağımsız bir devlet olamaz. Zaten Ermeniler tarihleri boyunca

---

nı kaşarlama, at eğitme ve yetiştirme, midilli at" gibi birçok anlama geldiği ileri sürülmektedir. Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (400/1009), *es-Sıhâh*, tah. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr, I-VI, *Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987, III, 939;* İbn Manzûr Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem (711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut ts, VI, 109; Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, tah. Muhammed Nu'aym el-'Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005, I, 551.

[16] Kozan sözcüğü, "tavşan, kuzeyde/soğukta/gölgede kalan (kuzan)" anlamına geldiği söylenir. Sözlükte ayrıca "Kozan, 1. ekini biçilip kaldırılmış tarla. 2. Ekin biçildikten sonra toprakta kalan kökler. 3. renkli tülbent, yazma, çocuk bezi" anlamındadır. En eski Türkçe sözlük Dîvân-ı Lügati't-Türk'te "Kozanmak, (koza-n-mak); süslenmek, bezenmek" şeklinde geçer. Besim Atalay, *Divân-ı Lügati't-Türk Tercümesi*, TTK Yay., Ankara 1986, II, 155; IV, 353; Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük III*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, s. 2270.

[17] Şehâbeddin Ebû Abdullah Yakût el-Hamevî (626/1228), *Mucemü'l-Büldân*,Dâru's-Sadır, Beyrut 1977, III, 297; İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâbü'l-Cuğrâfyâ*, s. 118, 130; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî (748/1348), *el-İber fî Haberi men Gaber*, tah. Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 166. Kilikya (Cilicia) kelime anlamı kireçli yer manasına gelir. Bu ismin Fenike kralının oğlunun adı olduğu da söylenir. Enver Kartekin, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, Doğuş Matbaası, İstanbul 1979, s. 12.

[18] Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Ermeni Tabi Kilikya Baronluğu*, Proses Yay., Ankara 1990, s. XI, XIII-XIV, 2.

[19] Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî (821/1418), *Subhu'l-Aşâ fî Sinâati'l-İnşâ*, neşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin- Nebil Halid el-Hatib- Seyyid Ali Nabit, Beyrut 1987, IV, 125.

konjektürel duruma bağlı olarak, güçlü bir devlete bağlı olarak siyasal varlık göstermişlerdir.[20]

Memlûklar Türkmenlerin desteğiyle Sis ve yöresine hâkim olmuştur. Türkmenlerin Üçok koluna mensup Ramazanoğulları Sis ve çevresini uzun yıllar yönetmiştir. Ancak Selçukluların varisi olduğu iddiasıyla harekete geçen Karamanlılar tarafından Sis defalarca alınmak istenmiştir.[21]

Elbistan merkezli Dulkadiroğulları Sis ve çevresi için Ramazanoğulları ile mücadele halinde olmuştur. Türkmenler uzun soluklu Sis ve çevresine yerleştiği ve yöreyi idare ettiği görülmüştür. Ancak siyasal üstünlük Türklerin elinde olsa da, dini, kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan Ermeniler, yörede (Sis/Kozan, Kars/Kadirli, Vahga/Feke ve Haçin/Saimbeyli gibi şehirlerde) ciddi nüfus ve nüfuza sahip olmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Ramazanoğulları, Osmanlı Devleti'ne katılmış ve bir süre daha varlığını sürdürmüştür. 920/1515 yılından itibaren Sis ve çevresi Ramazanoğullarına tabi bir Osmanlı eyaleti içinde kalmıştır. Ramazanoğullarının ortadan kalmasından sonra Sis, Türk ve Ermenilerin birlikte yaşadıkları bir sancağa dönüşmüştür. Bu sancak daha çok Adana vilayeti içinde yer almıştır. Fransızların Adana'yı işgal etmesi üzerine Ermeniler ayaklanmış ve Türklere karşı katliamlara girişmiştir. 1915 tehciri ile Sis (Kozan) Ermenileri başta Suriye ve Lübnan olmak üzere çeşitli ülkelere gönderilmiştir.[22]

Sis ve Çevresine Türkmenlerin Gelişi

Abbasîler döneminde Sugûr'a özelde Sis civarına Araplar dışında Horasan ahalisinin yerleştirildiği görülür.[23] Sözü edilen Horasan ahalisi içinde Türkmenlerin olması kuvvetle muhtemeldir. Horasan

[20] Kilikya'da Ermeni krallığının daha doğrusu prensliğinin kurulması ancak Bizans'ın izni ve onlara vasal olmakla mümkün olmuştur. 1073 yılında Doğu Anadolu'dan gelen ve asilzadelerden olduğunu iddia eden Rupen ailesi tarafından (Sis ve yöresinde bir Ermeni Baronluğu) kurulmuştur. Kaşgarlı, *Kilikya Baronluğu*, s. 7. II. Leon Haçlıların destek ve himayesinde törenle taç giymiştir. Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", s. 12.

[21] Kartekin, *Ramazanoğulları*, s. 19.

[22] Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi I*, Ankara 1963, s.

[23] Yakûbî, *Tarih*, II, 328; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 127; İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyeddin Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Kitâbu'l- İber ve Divânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l- Acem ve'l-Berber (Tarîh)*, Beyrut 1996, III, 285.

eyaletinin asırlarca merkezliği yapan Merv, günümüzde Türkmenistan sınırları içindedir. Abbasîler devrinde Türk asıllı asker ve komutanların çokluğu bilinir. Bu askerlerin Sugûr ve Avâsım'da önemli görevler ifa etmişlerdir. Mesela Türk asıllı komutan Ebû Süleyman el-Hâdim et-Türkî, Anavarza kentini onarmak ve Müslümanları buraya iskân etmekle görevlendirilmiştir (191/807).[24] Halife Me'mûn 215/830'te gerçekleştirdiği Anadolu seferi sırasında Eşnâs et-Türkî, Uceyf b. Anbase ve Cafer b. Dinar el-Hayyât adlı komutanların Sis civarındaki Sündüs ve Sinan kalelerini fethetmiştir.[25]

Halife Me'mûn ve Mu'tasım dönemlerinden sonra Abbasî Devleti zayıflamaya başlamış, Bizans atağa geçmiş, Sis yöresini adeta boşaltmıştır. Nikephoros'un yaptığı katliam ve zulümler yüzünden canını kurtaran Müslümanlar en yakın güvenli yerlere sığınmışlar ve boşal(tıl) an yerlere Ermeniler başta olmak üzere Hristiyanlar iskân edilmiştir (353/965).[26]

Bilâd-ı Sis'te Müslümanların maruz kaldığı zulüm ve katliamlar, Abbasîler ve onlara tabi bazı yönetimler tarafından durdurulmaya çalışılmıştır. Mesela Türk asıllı komutanlardan İbn Kıyıklık'ın çabaları takdire şayandır.[27] Mısır'da hüküm süren İhşidîler'den Kâfûr zamanında görevlendirilen Ahmed b. Tolun, Bilâd-ı Sis'i Bizanslılardan bir ara geri almıştır.[28]

X. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans İmparatorluğu atağa geçmiş ve Sugûr'a (Bilâd-i Sis'e) egemen olmaya başlamıştır. Bizanslılar bölgede yaşayan Müslümanlara karşı müsamahasız davranmış; katliam

[24] Yakût el-Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, IV, 177.

[25] Yakûbî, *Tarih*, II, 298-299; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922), *Târîhu't-Taberî*, tah. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts Taberî, VIII, 623-624; Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin el-Mesûdî (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1408/1988, IV, 42-43; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*,VI; 361-362; İbn Kesîr, *el-Bidâye*,X, 128; İbn Haldûn, *Tarîh*, III, 320. 261/835'te Halife Mutemid zamanında Türk asıllı komutan Boğa es-Sagîr'in oğlu Fâris'i Sis'i onarması için görevlendirmiştir. İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, I, 225.

[26] Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ege Ü. S.B.E. Doktora Tezi Danışman: Prof. Dr. İsmail Aka, İzmir 1995, s. 20; Çetin,.

[27] 294/907 yılında Tarsus valiliğe atanan İbn Kıyıklık uzun yıllar Bizanslılara karşı başarılı mücadele ve savaş vermiştir. Taberî, *Tarih*, X, 130, 134, XI, 22, 24; İbn Manzûr, *Muhtasar*, III, 219.

[28] Ahmed b. Tolun bölgeye geldiğinde, Bizans İmparatoru Nikefor Fokas tarafından şehirler çoktan yakılıp yıkılmış, insanlar katledilmiş, hayvanlar telef edilmiş, hatta ağaçlar bile kökünden kesilmiştir. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXXII, 203; Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kütübî ed-Dârânî ed-Dımeşkî (764/1363), *Fevâtü'l-Vefâyât*, I-V, tah. İhsan Abbas, Dâru Sadr, Beyrut 1983, II, 180; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, I-LIII, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1986-2000, L, 15.

ve zulümlerle bölge adeta insansızlaştırılmıştır. Anadolu'da özelde Bilâd-i Sis'te devlet otoritesi kaybolmuş, derebeyler ortaya çıkmıştır. Philaretos adlı Bizanslı komutan/vali yöreye egemen olup başına buyruk hareket etmiş, Süleymanşah'ın Antakya'yı almasından sonra ortadan kaldırılmıştır.[29]

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah 475/1082 yılında Çukurova'yı fethettiği sırada buralara Türkmenleri iskâna başladı ve Şam'dan din adamları getirtti. Ancak dış müdahaleler (Haçlı ve Moğol) yüzünden bu girişim akamete uğradı. Ama Türkmenlerin buralara ilgisi sürekli oldu.[30]

Türklerle Ermenilerin Sis yöresine gelişleri birbirine yakın zamana denk gelmektedir. Türkmenlerin çoğunlukla göçebe olması, yerleşik Ermeniler karşısında siyasal bir güç olarak çıkmalarını zorlaştırdı. Burada Ermeniler Bizans başta olmak üzere dış destek aldılar. Tabi Selçuklu Devleti'nin Sis ve çevresindeki mevcut otoriteyi tanıması ve vergi almakla yetinmesi de hatırlanmalıdır.[31] Ermeniler ilerleyen süreçte güçlendiler ve sınırlarını genişlettiler.[32]

Selçukluların Haçlılar ve kendi iç sorunları ile cebelleşmesi yüzünden Sis ve yöresine Dânişmendli Türkmenlerin müdahalesi söz konusu oldu. 1130-1131 yıllarında Ermeni prensi I. Leon yıllık haraca

[29] İbn Bibi Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugâdî (670/1272), *el-Evâmiru'l-Alâiyye fi Umûri'l-Alâiyye I (Selçuknâme)*, çev.: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 12; Aksarâyî,*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 113-114; *Süryanî Patrik Mihail Vekâyinâmesi*, çev. Hrand D. Andreasyan, İslâm Ansiklopedisi kütüphanesi fotokopi nüsha, y.y. 1944, s. 31, 37; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 19, 20.

[30] Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 527, 529. Türkiye (Anadolu) Selçuklu Devleti, kuruluşundan itibaren Sis yöresine gelmişler ve bölgeyi itaat altına almışlardır. Kutalmışoğlu Süleymanşah Anadolu'nun güneyine yönelmiş ve Kilikya'da önemli fetihler gerçekleştirmiştir. 474/1081 ve 477/1084 yıllarında iki kez Tarsus, Adana, Misis, Anavarza ve Antakya'yı almıştır. (İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-Alâiyye*, s. 12; Aksarâyî,*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 113-114; *Süryani Patrik Mihail Vekâyinâmesi*, s. 31, 37.) Kaynaklarda adı geçen bu şehirler içinde en çok Tarsus ve özellikle Antakya'ya atıf yapıldığı görülmektedir. Sis ve yöresinin belli bir vergi vermeleri karşılığında Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlandığı anlatılmaktadır. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* X, 128; İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-Alâiyye*, s. 12; İbnü'l-'İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, V, 343; Aksarâyî,*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 114-115.

[31] Nitekim I. Kılıçarslan özel dostluk kurduğu Ermeni prensi Toros'u himayesi altına alarak Sis ve çevresine hükmetmiştir. *Simbat Vekâyinâmesi*, s. 57.

[32] *Simbat Vekâyinâmesi*, s. 53-54; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 392. Ermeni prensi Konstantin, Haçlıların desteğini alarak baron unvanını almıştır. Oğlu I. Toros (1100–1129), Bizans ile Haçlılar arasındaki çekişmeden istifade ederek 1110'da Anavarza'yı ele geçirmiştir. Bu sırada Çukurova bölgesindeki Tarsus, Adana ve Misis gibi yerler Haçlıların eline geçmişti. I. Toros, daha sonra çevredeki şehir ve kaleleri ele geçirerek Kilikya Ermeni Baronluğu'nu kurmuştur. (*Simbat Vekâyinâmesi*, s. 48-49.) Papa VIII. Gregor (1118–1121) Ermeniler için "Hiçbir millet Ermeniler kadar kendi isteğiyle Haçlıların yardımına koşmamıştır. Ermeniler Haçlılara at, silah ve zahire vermişlerdir" demektedir. Kaşgarlı, *Kilikya*, s. 34; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 89.

bağlandı.[33] Danişmendli Emir Gazi 1138-39'da Kilikya'ya girerek Bizans'ın eline geçen Feke (Vahga), Keban (Geben) ve Amanoslar bölgesinde birçok yer ele geçirdi.[34]

Birçok kaynakta Sultan I. Mesud'un yöreye yakın Misis, Anavarza ve Tel-Hamdûn şehirlerini aldığı ve buralara 77 minber yani cami inşaatı yaptırdığı rivayet edilmiştir.[35] Şayet bu rivayet doğru ise yörede hatırı sayılır Müslüman/Türkmen yaşamaktadır. Selçuklular (Sultan II. Kılıçarslan), ilerleyen zamanda Ermenilerin bölgedeki Türkmen varlığına karşı saldırıların artmasına karşın (misilleme olarak) Maraş'ı aldığı da söylenmiştir (551/1156).[36]

Selçukluların Sis ve yöresi üzerinde Haçlılarla tek başlarına mücadelede etmeleri güçtü. Selçuklular yetersiz kaldıklarında, Nureddin Zengî Sis Ermeni krallığına müdahil oldu. Zengî mevcut Ermeni otoritesi ile anlaşma yolunu seçti ve kendilerine yakın buldukları prens Mleh'i destekleyerek yöreye hâkim olmak istedi.[37]

Ermeni prensi III. Rupen'in 575/1180'de Sis civarında göçebe Türkmenlere saldırması üzerine, II. Kılıçarslan ve Selahaddin Eyyûbî ortaklaşa bir harekât düzenlediler ve Ermenileri mağlup ettiler.[38] Bu gelişmelerden sonra Sis Ermeni Prensliği Eyyûbîler'e yakınlaştı.[39]

---

[33] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 248; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, III, 84; İbn Kalânisî, *Tarîhu Dımeşk*, I, 356; *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi*, s. 225.

[34] *Simbat Vekâyinâmesi*, s. 54; Bar Hebraeus, Gregory Ebü'l-Ferec Yuhanna İbnü'l-İbrî (685/1286), *Abu'l Farac Tarihi*, I-II, (çev.: Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1987, II, 375; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 25.

[35] Sultan I. Mesûdun bu harekâtı başarısız olsa da, Kilikyada 77 minber yani cami inşaatı yaptırmıştır. Papaz Grigor, *Urfalı Meteos Vekâyinâmesine Zeyl*, (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 307–308; *Simbat Vekâyinâmesi*, s. 56; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev.Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979, s.108-109; s.112; Kaşgarlı, *Kilikya*, s. 108–109; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 29, 33.

[36] Ebû Said Ebü's-Safâ Salâhaddîn Halîl b. İzzeddin b. Aybeg b. Abdullah es-Safedî (764/1363), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, tah. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ, I-XXIX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2000, XXIX, 53; *Urfalı Mateos Vekâyinâmesine Zeyl*, s. 315; Bar Habreaus, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, 395.

[37] Nureddin Mahmud Zengî kendilerine yakın buldukları Kral Mleh marifeti ile yöreyi kontrol altına almak istediği görüldü. Mleh Zengîlerin destek ve yardımı ile Misis, Adana ve Tarsus'u ele geçirdi ve yeğeni II. Rupen'i öldürmeye muvaffak oldu (567/1171). Nureddin Zengî'nin ölümü ile (570/1174) desteksiz kalan Mleh, Ermenilerin isyanı sonucu öldürüldü (571/1175). Zehebî, *el-İber*, III, 53; İbnü'l-'İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 373-374; *Simbat Vekâyinâmesi*, s. 58-60.

[38] Zehebî, *Tarîh*, XXXIX, 46; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, VI, 24.

[39] Bunun üzerine III. Rupen yanında bulunan Müslüman esirleri bırakarak, aldığı malları iade ederek, Selçuklu ve Eyyubîlere de bol miktarda altın göndererek barış istedi. Onun bu isteğini kabul eden taraflar arasında Samsat'ta barış görüşmelerine geçildi. Yapılan anlaşmaya taraflar uyacaklarına dair yemin ettiler. Barış iki yıl geçerli olacaktı. Bu seferin tamamlanma-

II. Leon (584-615/1187-1219), Sis Ermeni prensliğini krallığa dönüştürmeyi başardı. Onun döneminde Sis Ermeni Krallığı en geniş sınırlara ulaştı.[40] Selçuklu Devleti, II. Leon'un bu denli güçlenmesini istemezdi. Bu amaçla Çukurova'ya kadar gelen I. Gıyâseddin Keyhüsrev (601-608/1205–1211), Ermeni Krallığı'nın elindeki birçok yeri geri alarak Ermenileri itaat altına aldı (613/1216). Sözgelimi Sis'in doğusundaki Çinçin ve Geben kaleleri, Melheme ovası[41] ve Ermeni krallığının kışlık başkenti Haçin (Saimbeyli) sayılabilir.[42]

Selçukluların son kudretli hükümdarı Alâeddin Keykubad zamanında, Sis ve çevresine sefer düzenlendi ve Ermenileri itaat altına alındı (622/1225).[43] Alâeddin Keykubad'ın vefatından sonra Selçuklular güç ve iktidarlarını giderek yitirdi. 641/1243 Kösedağ yenilgisinden sonra Moğollar'ın nüfuzuna girdi. Dolayısı ile Sis merkezli Ermeni Krallığı Moğollara yakınlaştı.[44]

Ermenilerin Moğollara yakınlaşmasına onların rakipleri konumundaki Zengîler, Eyyûbîler ve ardından gelen Memlûklerin tepkisi sert olmuş ve her defasında Ermeniler itaat altına alınmıştır.[45]

Ermeniler bu dönemde de tampon devlet olma özelliğinden

---

sından sonra Selahaddin Eyyûbî ordusuyla birlikte ülkesine dönmüştür. Zehebî, *Tarîh*, XXXIX, 46-47; Bar Habreaus, *Abu'l- Farac Tarihi*, II, 426.

[40] Kaşgarlı, *Kilikya*, s. 55. Alman imparatoru, Vali Konrad von Hildesheim ve Mainz başpiskoposu Konrad von Wittelsbach'ı, II. Leon'a krallık tacını giydirmek üzere Tarsus'a göndermişti.1198'de Silifke'den Maraş'a kadar Ermenilerin elinde olan yerlerdeki bütün Ermeni din adamları ile feodalleri Tarsus Ayasofya Kilisesi'nde II. Leon'un taç giyme töreninde hazır oldular (Rebiülevvel 594/Ocak 1198). *Simbat Vekâyinâmesi*, s. 68–69; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 90. Sis Ermeni Krallığı'nın gücü ve nüfuzu Urfa, Antakya ve Trablus'a kadar ulaştı. Krallık sınırlarını Antalya'ya kadar genişletti. Yakût el-Hamevî,*Mucemü'l-Büldân*, V, 22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 197.

[41] Çinçin: Burası Andırın'ın Geben kasabası ile Göksun'un Değirmendere kasabası arasında bulunan ve Çamurlu köyüne yakın, halen köylülerin "Çinçin Boğazı" olarak adlandırdıkları geçidin adıdır. Melheme ovası, Geben kalesinin aşağı tarafında olup Azgıt kalesinin kuzeydoğusunda bulunan ve şimdi yöre halkının Mehelepçik (Mehlepçik) dedikleri ovanın adıdır. Mehelep ya da Mehlep adı verilen ağaç bir meyve çeşidi olup kiraza benzemektedir. Gökhan, "Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri...", s. 95-96.

[42] İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'iye*, I, 184-185.

[43] Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, XXIV, 288; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 236; İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-Alâiyye*, I, 346.

[44] İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, I, 165; Bertold Spuler, *İran Moğolları* çev. Cemal Köprülü, TTK Yay., Ankara 1987, s. 60, 84-85; Kaşgarlı, *Kilikya*, s. 68. Ermeniler, Moğolları Türklere karşı kullanmak isterken, Moğollar da Anadolu işgalini kolaylaştıracak ve kendilerine kılavuzluk edecek bir müttefik olarak Ermenilerden faydalanmak düşüncesindeydiler. Gökhan, "Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri...", s. 100.

[45] Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 23.

kurtulamadı.[46] Zaten Saçoğulları'ndan beri Ermenilerin en büyük rakibi Türkler sayılırdı. Ermeniler Türklere karşı her fırsatı değerlendirdiği; ayaklandığı, işgal ve talana giriştiği görüldü.[47]

Memlûklar önceki Türk devletlerinden farklı olarak Ermenilerin güç ve iktidarını Türkmenler lehine azaltmayı, mümkünse yok etmeyi düşündüler. Bu amaçla Sis Ermeni Krallığı'nın topraklarını ilhaka başladılar. Çukurova'daki Misis (673/1274), Ayas (674/1275) ve Rumkale (677/1278) alındı. Krallığın gücü ve nüfuzu azaltıldı.[48] Memlûklar'ın fetih hamleleri artarak devam etti.[49] Memlûklarla anlaşma çabaları[50] ve Moğollara bağlanma istekleri bu çöküşü durduramadı.[51]

Türkmenler Memlûklar'ın desteğiyle Ermenileri her geçen gün sıkıştırmaya başladı.[52] Seyfeddin Hamdan b. Salgay, Bedreddin Bektaş, Câgân, Bektemir es-Silahdâr, Fâriseddin el-Beki, İzzeddin Toktay, Bozlar ve Azaz gibi çoğu Türk asıllı Memlûk emiri Sis'i fethetme konusunda harekete geçti. Bu komutanlar içinde en ciddi hazırlık ve hamleyi Bedreddin Bektaş gerçekleştirse de başarılı olamadı (697/1298).[53]

---

[46] Zehebî'de geçen ve Melik Nureddin'in Mıleh'e söylediği; "Seni Konstantiniye ile aramızda set olman için askerle desteklemiş ve sana yardım etmiştim." sözüyle Zengîlerin ne maksatla Ermenileri kolladığını açıklamaktadır. Zehebî, *el-İber*, III, 53. Sis Ermeni kralı Melih b. Leon (Kral Mıleh) bağlılığını arz etmek için 568'de Bizanslıları yenmiş ve elde ettiği ganimetleri ve önemli Bizans komutan ve yöneticilerinden 30 kişinin kesik başını takdim etmiştir. Yine 569'da Melik Nureddin'in maiyetinde Tarsus yakınlarındaki Rumkale'nin fethine katılmıştır. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 483, 487-488.

[47] Mesela 601/1204 yılında Ermeniler Halep'i işgal edip yağmalamışlar ve binlerce esiri Sis'e getirmişlerdir. Zehebî, *el-İber*, III, 133.

[48] İbnü'l-Verdî, *Tarîh*, II, 216; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, VII, 167; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 207, 208, 211, 220. İbnü'l-Verdî, 691/1292'de Ermenilerin Katolikosluk merkezi olan Rumkale ele geçirildiğini söyler. İbnü'l-Verdî, *Harîdatü'l-Acâib*,II, 230.

[49] Ermeni krallığına ait Maraş, Behinsi ve Tel-Hamdûn gibi şehirleri alınmıştır (695/1296). İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, VIII, 12; Ebü'l-Fidâ bir ara Ceyhan nehrinin güneyindeki bu kale ve şehirler Gazan Han tarafından alındığını kaydetmektedir. Ebü'l-Fidâ İmâdeddîn İsmail b. Ali (732/1331), *el-Muhtasar fi Târîhi'l-Beşer*, I-IV, el-Matbaatü'l-Huseyniyyeti'l-Mısrıyye, Kahire 1907, IV, 45.

[50] Ermeni Kralı III. Leon'un Memlûk Sultanı adına hutbe okutma, para bastırma ve vergi verme şartını kabul etmesi bile bu gidişi önleyemedi (683/1285). İbnü'l-Verdî, *Tarîh*, II, 246; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 236-237, 260; Kaşgarlı, *Kilikya*, s.78.

[51] 699/1299-1300'de Moğol (İlhanlı) komutanı Esendemir Tel-Hamdûn ve Sis'i almak istemişse de başarılı olamamıştır. 701-702/1301-1302 yıllarında Memlûkler Sis krallığının İlhanlılar'a (Gazan Han'a) bağlılık ve ittifakını bozmak için Emir Bektaş'ı görevlendirmişler ve Türkmenleri teşvik etmişlerdir. Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*,IV, 46-48, 51-52, 54; İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 465, 470-472; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, VIII, 96, 97, 122, 124;Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 307, 310, 320, 323.

[52] Sultan Baybars Sis kentini aldıktan sonra Sis ve çevresine 40.000 çadırdan oluşan Oğuz boylarını (Bozoklu-Üçoklu) yerleştirmeye başlamıştır. Yine bu Türkmenlerin yardımı ile 664/1265'te Ermeni kralını tutsak almıştır. Kartekin, *Ramazanoğulları*, s. 18.

[53] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 35, 36-38; İbnü'l-Verdî, *Tarîh*, II, 235, 236, 242-243, 245;

698/1299'de Sülemiş adlı bir komutan etrafına topladığı 60.000 kişilik Türkmen birliği ile Sivas üzerine yürüdüğü Tatarlarla savaştığı, ancak yenilerek geri çekildiği anlatılmaktadır. İşte bu Türkmenler Sis civarına gelip yerleşmiştir.[54] Bu yıl içinde Ermeni kralının Bizans imparatoru ile bir araya gelmesi ve ittifak yapması Memlûklar'ı daha da kızdırmıştır. Sis kenti yakınlarındaki araziler yakılmış ve talan edilmiştir.[55]

Bundan sonraki süreçte Sis Ermeni Krallığı yol kesme, soygun ve yağma gibi gayri kanuni işlere girmiş ve her defasında Memlûklar tarafından şiddetle cezalandırılmıştır.[56] Sis Ermeni Krallığı bundan sonra Moğolların (İlhanlılar) nüfuzuna girmeyi deneyecektir.[57]İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Müslüman olmasının tezahürleri Sis'e de yansıyacaktır. Nitekim Sis'te görevli komutan Bulargu, Ayas ve Sis şehirlerine cami inşa ettirme girişiminde bulunacaktır. Bu girişime karşı çıkan IV. Leon ve birçok Ermeni asilzâdesi öldürülecektir.[58]

Sis Ermeni Krallığının Katolik dünyasına yakınlaşması çabası[59] tepkiyle karşılanacaktır. 720/1320 yılında Memlûklar Sis Krallığı üzerine deniz üzerinden büyük bir ordu gönderecekler ve kraliyet ailesini Irak tarafına süreceklerdir. 722/1322'de Memlûklar, Sis ve yöresini İlhanlılar'dan arındırma hareketi başlatacaklardır. Ama Ermeniler boş

İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, VIII, 91, 96; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 288, 290-291, 293- 294, 301.

[54] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 37; İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 452-453; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 304. Kozan'ın kuzeyin Sülemişli adlı bir köyün olması belki bu yüzden olabilir.(A.H.)

[55] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 45; İbn Haldûn, *Tarîh*,V, 456; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, VIII, 96, 99; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 305.

[56] Sis Ermenilerinin Kıbrıs adasında Memlûk ticaret gemilerini yağmalaması üzerine, Sis civarındaki tarlalar ateşe verilmiş, insanlar esir edilip götürülmüştür (702/1302).Ancak İlhanlılar, buna tepki göstererek Ermenilerin yanında olmuşlar ve beraberce Memlûkları püskürtmüşlerdir (705/1306). Ertesi yıl Sis Krallığı'nın elçileri esirlerin serbest bırakılması için girişimde bulunmuştur. Memlûkler İlhanlıların elindeki esirlere karşılık Sis'li esirleri serbest bırakmıştır. (Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 69, 76; İbnü'l-Verdî, *Tarîh*, II, 260, 263, 300; İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 456; 458, 465-466, 470, 481; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 328, 331, 341, 346, 349.) Benzer şekilde deniz korsanlığı yaparak Sultan Toktay'dan fidye istemişlerdir (711/1312). İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, IX, 21; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 378.

[57] Ermeniler, Memlûklar yanında İlhanlılara da vergi vereceklerdir. Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 51, 52, 65, 76; İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 620, 621; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 350, 352, 371, 373, 414.

[58] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 54; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 350.

[59] Oşin'in Batılılarla yani Katoliklerle/Frenklerle yakınlaşmasının adımı olarak kız alış verişinde bulunması, hatta Fransız asıllı Kıbrıs Lusignan ailesi krallığın başına geçmesi bile Ermeni prensliğinin çöküşünü durduramadı. Frenk asıllı Kıbrıslı Lusignan ailesinden Amaury de Chygre'in, Kilikya Ermeni baronluğunun başına getirilmesi politik nedenleri vardı. Çünkü müttefikleri İran Moğol Hanlığı ortadan kalkmış, Ermeniler için yardım isteyecek Latinlerden başka kimse kalmamıştı. Ermeniler Kıbrıslı bir Latin Prensi başa getirerek belki yeni bir Haçlı seferinin yapılabileceğini umuyorlardı. Cöhce, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", s. 13-14.

durmayacaklar deniz bağlantılarını sağlamak adına 100.000 dirhem vergi karşılığında Ayas'ı satın almak isteyeceklerdi (723/1323).[60] Bu amaçla Sis kralı Kahire'ye gelecek ve Memlûklara tabiiyetini arz edecektir (725/1324).[61]

Bütün bu yaşananları Sis Ermeni Krallığı'nın aslında son çırpınışları idi. Memlûkler Ermenilerin etrafındaki çemberi daraltıyordu. Sis kenti ve civarına taarruzlar sürdü (737/1326).[62] Ayas'a bağlı Cevâniye, Barâniye ve Harûniye ile Serfendikâr, Necmiye ve Hamîda şehirleri yağmalandı.[63] 738/1327'de İskenderun'dan Ayas'a kadar güneyden Memlûklar, kuzeyden/dağlardan Türkmenler büyük bir saldırı harekâtı başlattı. Serfendikar, Necmiye ve Küvâre kaleleri alındı. 739/1328'de Emir Tengiz'in hücumlarını durdurmak için büyük meblağlar ödendi. 741/1329'da 400.000 dirhem, ertesi yıl 600.000 dirhem 744/1332'te 1.000.000 dirhem yıllık vergiler artırılarak Memlûk ve Türkmen saldırılarının durdurulması amaçlandı.[64]

Türkmenlerin doğrudan Sis'e saldırısı 744/1332'de gerçekleşti. Yağma ve talanla Sis Ermenilerinin mukavemeti kırılmak isteniyordu.[65] Ermeniler bundan sonra günümüz terör saldırılarını andıran saldırılara başladı. Mesela 748/1336'da Ayas saldırısında 40 küsur Müslüman sivil katledildi.[66] Misilleme olarak Sis'teki tekfur ailesinden birçoğu suçlu bulunularak öldürüldü.[67]

Halep hükümdarı Seyfeddin Baydemir Sis ülkesine girdi. Misis, Adana ve Tarsus'u fethetti (761/1348).[68] Ermenilerin elinde sadece merkez Sis (Kozan) ve Anavarza civarından ibaret küçük bir toprak parçası kaldı. Sis Ermeni Krallığı'nın çaresizlik içinde Papalıktan ve Bizans İmparatorluğundan sürekli yardım talep etmesi, zaten Gregoryen Ermenilerinin yani kendi halkının tepkisini çekmekteydi. Hatta bu yıl içinde vergi için gelen Ermeni heyeti Memlûkler tarafından kabul

[60] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 90-91; İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 491-492, 620, 633; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, IX, 65; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 421, 423, 234.

[61] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 91; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 444.

[62] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 115-116; İbnü'l-Verdî, *Tarîh*, II, 182; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 6.

[63] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 116; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 7.

[64] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 115, 116, 119-120, 152; İbnü'l-Verdî, *Tarîh*, II, 305, 325, 339; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, IX, 65; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 10, 13, 25, 50, 119. 747/1335'de ödeyecekleri vergi yarıya düşürülmüştür. Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 131, 152.

[65] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 139-140; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 99, 120, 171.

[66] Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 133.

[67] Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 140; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 153.

[68] İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 515.

edilmemesi[69] işin sonuna yaklaşıldığının habercisiydi.

776/1374 yılında Memlûklar, Ermeni Krallığı'na son vermek üzere harekete geçtiler. Memlûklerin Halep naibi Işıktemur, Kilikya Ermenilerinin merkezi olan Sis şehrini iki aylık bir kuşatmadan sonra teslim aldı. Ermeni kralı VI. Leon kaçarak Geben kalesine çekilse de Memlûk askerleri tarafından yakalandı. VI. Leon, hanımı, çocukları ve tüm akrabaları ile birlikte Kahire'ye götürüldü.[70] Bu zaferi müteakip Kahire'de günlerce şenlik yapıldı. Sis, doğrudan doğruya Memlûk Sultanı'na bağlanarak bir naiplik haline getirildi ve Yakup Şah adlı biri buraya vali olarak atandı.[71]

Oğuzların Bozok ve Üçok boylarının Sis ve civarına yerleşmeleri ve güçlenmeleri Memlûklar sayesinde oldu. Özellikle Üçokların (Ramazanoğulları) ovalık alanda, Bozoklar (Dulkadiroğulları) dağlık kesimlerde varlık gösterdiler.[72] Sis yöresinde Savcı-Hacılu, Eğlenoğlu, Ayru-Damlu, Kavurgalı ve Avşar taifesinden olduğu anlaşılıyor.[73] Söz konusu bu Türkmen taifeleri Bozoklara mensup olduğundan Üçoklara mesafeli durması da kuvvetle muhtemeldir.

Ramazanoğulları Döneminde Sis ve Çevresi

Ramazanoğulları Oğuzlar'ın Üçok koluna bağlı Yüreğir boyuna mensup bir Türkmen aşiretidir. Moğol istilasından sonra Çukurova'ya, Seyhan ve Ceyhan nehirleri civarlarına yerleşmiştir. Zamanla buralarda çoğalıp güçlenmişler ve Memlûklar'a bağlı olarak siyasi bir güç haline gelmişlerdir. XIV. yüz yıl ortalarına doğru Yüreğir beyleri içerisinde Ramazan Bey tarafından kurulmuştur. Memlûk Sultanı el-Melikü's-Sâlih'in isyan girişiminde bulunan Dulkadiroğlu Karaca Bey'in yerine Ramazan Bey'i getirmesi ile kurulmuştur (753/1352).[74]

---

[69] Papalık Katolik olma koşulu ile onlara yardım edeceklerini duyurmuşlardır. Çaresiz kalan Ermeni asilzadeleri bu teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu kez de başka mezhepleri kabul eden Ermenilerle, Gregoryen Ermeniler arasında sürtüşme başlamıştır. Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, IV, 145; Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 230, 242.

[70] İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 525.

[71] İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, XI, 66, 105; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 267, 287; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî,*İnbâ'ü'l-Gumr bi-Ebnâ'i'l-Umr*, tah. Hasan Habeşî, I-IV, el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, Kahire 1969-1998, I, 74.

[72] İbn Haldûn, *Tarîh*, V, 525; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, XI, 105; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 267, 287, II, 323.

[73] Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 30.

[74] İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, X, 211; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara Ü. DTCF Yay., Ankara Ü. Basımevi, Ankara 1972, s. 353-354

Memlûklar'ın Halep naibi Emir Timurbay (Temür Bay) ed-Demirtaşî Bilâd-i Sis'te karışıklık çıkaran Ağaçeri ve Uçoklu Türkmenleri bastırmak bahanesi ile Ayas'a kadar gelmiş ve yağmaya başlamıştır. Ramazanoğlu İbrahim Bey Memlûklarla baş edemeyeceği düşüncesi ile önce anlaşma yolunu denemiş ama kabul görmemiştir. Yöredeki Türkmenlerin desteğiyle yıpratılan Memlûk ordusu Belen mevkiinde sıkıştırılmış ve Temür Bay esir edilmiştir (780/1379). İbrahim Bey'in galip geldiği bu savaş sonucunda, 13.000 tam donanımlı savaş atı, 30.000 yükü ile beraber deve gibi çok büyük ganimetler elde edilmiştir. Memlûklar, bu sayede Ramazanoğullarının bölgedeki varlığını tanımak zorunda kalmıştır.[75]

Çukurova'da iyice güçlenen İbrahim Bey 783/1381 yılında Türkmenlerin başbuğu, 785/1383'te Adana valisi (naibi) olarak anılmaya başladı. Ancak çok geçmeden Memlûklarla arası açıldı. Emir Yelboğa en-Nâsırî, Kınık ve Üçok Türkmenleri aralarında çatışmaların sürmesi üzerine Sis'e müdahale edilmesini kararlaştırdı. İbrahim Bey hakkında dedikoduların da ardı arkası kesilmiyordu. Üçoklardan Burnaz ve Özer oğulları ile birlikte kargaşa çıkarmak, yol kesmek, Anadolu hacılarını yağmalamak ve Karamanoğlu Alâeddin Bey ile ittifak kurmak gibi söylentiler etrafta konuşuluyordu.[76]

Halep valisi Emir Yelboğa bölgede isyan çıkaran Özeroğulları gibi Türkmen beylerine mektup yazarak onları önce itaate davet etti. Sonra emrindeki beylerle birlikte hem denizden hem karadan Çukurova'ya giriş yaptı. Misis köprüsünü ve önemli geçitleri kontrol altına aldı. Ufak tefek bazı direnişler olsa da Memlûk ordusu ilerleyişini sürdürdü. Askerler ilerlerken yağmada bulunuyordu. Kısa sürede Adana ve civarı Memlûklar tarafından alındı. İbrahim Bey, kardeşi Kara Muhammed ve diğer aile efradı ile birlikte Sis şehrine sığınmak zorunda kaldı. Karamanoğulları ile ittifak yapması, Sis Ermenilerinin kendisine yardımcı olması bile işe yaramadı. Sis valisi (naibi) Taşboğa beklenmedik bir şekilde İbrahim Bey'in karısını ve oğullarını esir aldı. Kendisi Bayatlara sığınmak zorunda kaldı. Ama İbrahim Bey yakalanarak Sis'e getirildi ve burada idam edildi.[77]

---

[75] Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 323.

[76] Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 370, 372; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, XI, 216.

[77] Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 370-372; Faruk Sümer, "Ramazanoğulları", *DİA*, XXXIV, 442-445, 443. Makrîzî İbrahim Bey Karamanoğlu Ali Han'ın bu olayda yaralandığı, Sis'ten çok sayıda Hristiyan Ermeni'nin onlara katıldığı ve içki satışının Sis'te serbest bırakıldığı gibi ayrıntılara yer vermiştir. Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 362.

Halep valisi Timurtaş, Ramazanoğlu Ahmed Bey ile Dulkadiroğlu Ali'yi bir araya getirerek barıştırmıştır. Böylelikle Bozoklarla Üçoklar arasında sulh sağlanmıştır. Ahmed Bey damadı Memlûk Sultanı Ferec'in desteğiyle Tarsus'u Karamanoğullarından almak istemiştir (818/1415). Ramazanoğullarının bu ünlü beyi Ahmed Bey, 819/1417 yılında vefat etmiştir. Sis, Ayas, Misis ve Tarsus'u idaresi altında tutmayı başarmıştır.[85]

Ramazanoğlu Ahmed Bey'in vefatından sonra oğlu İbrahim Bey geçmiş ama onun bağımsız davranmak istemesi üzerine azledildiği görülmüş ve yerine Hamza Bey geçmiştir. İbrahim Bey'in Karamanoğullarına sığınmıştır.[86]

Sultan Melikü'l-Müeyyed'in Ramazanoğullarının elindeki topraklara ziyarette bulunması sırasında yöredeki tüm Türkmen beyleri ve Sis kentinden gelen Ermeni ileri gelenleri hazır bulunmuştur. Bu karşılamada Ermenilerinin ileri gelenleri Sis ve Anavarza kalelerinin anahtarlarını Sultan'a arz etmiştir. Bu bir anlamda Sis ve Anavarza'da önemli bir Ermeni nüfusu yaşadığını gösterir. Türkmen beylerine hilat giydirilmesi Türkmenlerin siyasal üstünlüğüne işaret eder.[87]

Sis valiliğine (naibliğine) ise (Akboğa'nın yerine) Emir Berdbek el-Acemî getirilmiştir (821/1418). Aynı yıl içinde Ramazanoğlu beylerinden Sadaka'nın bir Türkmen emiri tarafından Sis yakınında öldürülmüştür.[88]

Ramazanoğullarının İbrahim Bey'den sonra gücü zayıflamıştır. Bölgedeki önemli merkezler (Sis, Tarsus ve Ayas) Kahire'den gönderilen valiler tarafından yönetilmiştir.[89] Ramazanoğulları önemini kaybetmiş; beyleri de boy beyi durumuna düşmüştür. 833/1430 yılında Sis'te yoğun olarak yaşayan Varsakların beyi Karaoğlu Emir Musa, Ramazanoğlu Mehmed Bey'in içinde olduğu bir heyetle Bars Bay'ı ziyaret etmiştir.[90]

---

[85] Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 376; İbn Hacer, İnbâü'l-Gamer, III, 102, 495.

[86] İbn Hacer, İnbâü'l-Gamer, III, 543 vd.;İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, XI, 196; Sümer, Ramazanoğulları, XXXIV, 443.

[87] Sis ve Anavarza yönetimi Halep'e bağlı bir valiye (Şeyh Ahmed veya Akboğa) verilmiştir (820/1417). Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 203. Emir Akboğa el-Esendemirî Sis ve Humus valiliği yaptıktan sonra 821/1418 yılında Dımaşk (Şam) Kalesi naipliğine getirilmiştir. Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 240; İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, XV, 249.

[88] Makrîzî, *es-Sülûk*, III, 218, 238-239.

[89] Söz konusu tarihlerden önce de Sis'te Kahire'den atanan valiler olmuştur. Mesela 781/1379 yılında Emir Şerafeddin Musa b. Muhammed b. Şehrî el-Kürdî valilik Sis valisi olarak görevlendirildi. (İbn Tagriberdî, *en-Nücûm*, XI, 159.) 788/1387 yılı itibari ile Sis'te Togay Temür adlı bir Memlûk naibi vardı. (Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 377.) Ama İbrahim bey'den sonra valilerin atanmasında Ramazanoğullarının dahli sona erdi de denilebilir. 901-902/1496-1497 yılında Sîbey (Seybay) isimli Memlûklara bağlı bir vali bulunuyordu. Basravî, *Tarîhu'l-Basravî*, s. 189.

[90] Sümer, Ramazanoğulları, XXXIV, 443.

843/1439'da Ramazanoğlu Eylük Bey'in ricası üzerine Sultan Seyfeddin Çakmak'ın Emir Hoşkadem'i bölgeye göndermesi önemlidir. Sis'te bulunan Hoşkadem Camii (Ulu Cami) bu emir tarafından inşa edildiği kaydedilir.[91] Memlûk komutanı Hoşkadem ve Ramazanoğlu Eylük komutasındaki 1000 kişilik birlik muhtemelen (Dulkadirlilerin) desteğini alan Varsaklara mağlup olmuştur. 861/1457'de Ramazanoğlu Dündar Bey Memlûkların desteğiyle Tarsus'u Karamanlılardan almıştır. 874/146 yılında Ramazanoğlu-Memlûk ittifakı Dülkadiroğlu Şehsuvar'ı yenmiş ve Sis kentini geri almıştır.[92] 894/1490 yılında Sis'te Hristiyanlar büyük bir yangın çıkarıp camileri yakma hadisesi olmuş, Sis (Memlûk) valisi de sorumluları cezalandırıp boyunlarını vurdurmuştur.[93]

Ramazanoğulları 890/1485 yılında Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmişler, Memlûkların yanında savaşarak Adana'yı kurtarmak istemişler ama yenilmiştir. İstanbul'a esir olarak götürülen Ömer Bey'den sonra Halil Bey geçmiştir. Halil Bey 30 yıl beylik yaptıktan sonra Adana'da vefat etmiştir (919/1513).[94]

Ramazanoğulları Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı Devleti'ne ilhak etmiştir. Ramazanoğlu Mahmud Bey Yavuz'la beraber Mercidabık (922/1516) ve Ridaniye (922/1517) savaşlarına katılmıştır. Mahmud Bey Ridaniye savaşı sırasında şehit düşünce oğlu Kubad geçmiştir. 925/1519 yılına gelindiğinde Çukurova'da Sis hariç ezici çoğunluğu Türkler oluşturmuştur.[95]

Mahmud Bey'in diğer kardeşi Sis hâkimi Piri Bey Adana hâkimliğine getirilmiştir (922/1517). 937/1530 yılında Sis'te Türk nüfusunda artış görülmeye başlamıştır.[96] Sis sancak beyi olan İbrahim Bey Piri Bey'den sonra Adana hâkimliği yapmıştır (974/1567). Sis sancak

[91] Camiin ana giriş kapısı üzerine camiin kitabesinde Seyfeddin Çakmak umerâsından Abdullah Hoşkadem tarafından 852/1448 yılında inşa edildiği yazılıdır. (A.H.)

[92] Sümer, Ramazanoğulları, XXXIV, 444.

[93] Ali b. Yusuf el-Basravî (905/1499-1500), *Tarîhu'l-Basravî*, tah. Ekrem Hasan el-Ulbî, neşr. Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımeşk 1408/1987, s. 90.

[94] Bu esnada Ramazanlı beyi Ömer Bey idi. Osmanlılar'a yenilen Ömer Bey İstanbul'a götürülmüştür. Sümer, Ramazanoğulları, XXXIV, 444.

[95] 925/1519 tarihli tahrir defterine göre Sis şehrinde dört Müslüman mahallesine (Mahmudiye, Tahtalı Mescit, Hergele Bacı ve Hacıuşağı) karşın bir Ermeni mahallesi (Manastır/Taş) olmakla beraber Ermeni nüfusu Türk nüfusundan fazladır. Bu tarihte 90 evli, 43 bekâr Türk'e karşılık; 176 evli ve 63 bekâr Ermeni vardır. Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 20.

[96] 1530 tarihli tahrir defterine göre; 134 evli, 46 bekâr, beş hatip ve beş müezzin Türk'e karşılık, 179 evli ve 72 bekâr Ermeni nüfus mevcuttur. Diğer ayrıntılar incelendiğinde 204 Türk'e karşılık 212 Ermeni bulunmaktadır. Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 20.

beyliği yapan Ahmed Bey Ferhat Paşa ile birlikte İran seferine katılmıştır (993/1585). Ahmed Bey 998/1580 yılında Ramazanlı beyi olmuştur.[97]

Ramazanoğullarının Sis ve çevresine tam hâkimiyet kuramayışında, yörede Üçoklara rakip konumundaki Bozokların varlığı ve Sis'e daha çok merkezden valilerin atanması etkili olabilir. Bir bakıma Ramazanoğulları bu ve benzeri nedenlerden ötürü Osmanlı döneminde Ramazanoğulları sadece Adana hâkimi olarak anılmış olsa da bu sülaleden birçok kişi Sis'te yöneticilik yapmıştır.[98]

Sonuç

Malazgirt zaferi öncesinde gerek insani tahribat ve gerekse yaşanan doğal afetler yüzünden Sis ve çevresi adeta boşalmıştır. Buraya Doğu Anadolu'dan Ermeniler gelip yerleşmişler, XI. yüzyıl sonlarında önemli bir nüfus ve nüfuza ulaşmışlar ve Bizans'ın himayesinde Ermeni baronluğunu kurmuşlardı. Sis bundan sonraki süreçte Kilikya (Sis) Ermeni Devleti'nin başkenti olmuştur.

Selçuklu fetihleri sonrasında Türkmenler Çukurova'ya dolayısı ile Sis'e ulaştılar. Göçebe Türkmenler yerleşik Ermeniler karşısında siyasal varlık göstermediler. Ermeniler Bizanslılar ve Haçlıların desteğiyle Toroslardan Çukurova'ya, Antalya'dan Urfa'ya, İç Anadolu'dan Suriye'nin kuzeyine kadar önemli bir siyasal güce (prenslik-krallık) dönüştüler. Ancak Ermeniler hiçbir zaman tam bağımsız olamadılar başkaca güçlere bağlı yaşadılar.

Selçuklular, Dânişmendliler, Zengîler, Eyyûbîler ve Memlûklar Sis Ermeni Devleti'ni kendi devletlerine tabi kılıp vergi almakla yetindiler. Buna karşılık Ermeniler başta Bizanslılar olmak üzere dış güçlerle (Haçlılar ve Moğollar) sürekli iş birliği yaptılar.

Türkmenlerin Sis yöresine gelişi Ermenilerin bölgeye intikaline yakındır. Türkmenler için yöre çok elverişli bir coğrafya sayılırdı. Bu yüzden Türkmenlerin yöreye ilgisi sürekli olmuştur. Memlûklar Ermenilere karşı Türkmenlerden yararlanarak varlık göstermiştir. Üçoklu ve Bozoklu denilen Türkmenlerin iskânı hızlanmıştır. Dağlık kesimlerde daha çok Bozoklar (Dulkadiroğulları), ovalık kesimlerde Üçoklar (Ramazanoğulları) hâkimiyet kurmuştur.

Ermeni krallığının yıkılmasından sonra Ramazanoğulları Sis ve

[97] Sümer, Ramazanoğulları, XXXIV, 444-445.

[98] Sümer, Ramazanoğulları, XXXIV, 445.

çevresine hâkim olmuştur. Ramazanoğulları buralar için Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları ile mücadele etmiştir. Sis ve yöresinin Ramazanoğulları ile birlikte Osmanlı Devleti'ne katıldığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti Ramazanoğullarının ortadan kalkmasından sonra Sis ve çevresini Adana vilayetine bağlı sancak olarak yönetmiştir. Bu sancakta hatırı sayılır Ermeni nüfusu Türkmenlerle birlikte XX. yüzyılın başına kadar varlığını devam ettirmiştir. Siyasal üstünlüğün Türklerde, ticari ve sanatsal gelişmişliğin Ermenilerde olduğu bu dönemlerde Türkler ve Ermeniler barış ve huzur içerisinde asırlarca bir arada yaşamıştır.

KAYNAKÇA

Atalay, Besim, *Divân-ı Lügati't-Türk Tercümesi I-III*, TTK Yay., Ankara 1986.

Bar Hebraeus, Gregory Ebü'l-Ferec Yuhanna İbnü'l-İbrî (685/1286), *Abu'l Farac Tarihi*, I-II, (çev.: Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1987.

el-Basravî, Ali b. Yusuf (905/1499-1500), *Tarîhu'l-Basravî*, tah. Ekrem Hasan el-Ulbî, neşr. Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımeşk 1408/1987.

Buchner, V.F., "Sis", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, X, 708-712.

Cahen, Claude,*Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, çev.: Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd (400/1009), *es-Sıhâh*, tah. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr, I-VI, *Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.*

Cöhce, Salim, "Ermenistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler İlkçağ & Ortaçağ*, TTK Yay., Ankara 2014, c. I, ss. 1-14.

Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük III*, Ötüken Yay., İstanbul 2007.

Ebü'l-Fidâ, İmâdeddîn İsmail b. Ali (732/1331), *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, I-IV, el-Matbaatü'l-Huseyniyyeti'l-Mısrıyye, Kahire 1907.

Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ege Ü. S.B.E. Doktora Tezi Danışman: Prof. Dr. İsmail Aka, İzmir 1995.

el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, tah. Muhammed Nu'aym el-'Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.

Gökhan, İlyas, "Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Nevşehir 2012, ss. 70-108.

İbn Bibi Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugâdî (670/1272), *el-Evâmiru'l-Alâiyye fî Umûri'l-Alâiyye I (Selçuknâme)*, çev.: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyeddin Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Kitâbu'l- İber ve Divânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l- Acem*

ve'l-Berber (Tarîh), Beyrut 1996.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmail b. Şihâbuddîn (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi İbn Kesîr,* çev. Mehmet Keskin, I-XIII, Çağrı Yay., İstanbul 1994.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem (711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut ts.;*Muhtasaru Târîhi Dımaşk*, tah. Rûhiyye en-Nehhâs vd., I-XXXI, Dımaşk 1984.

İbn Saîd el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Ali b. Mûsâ (685/1336), *Kitâbü'l-Cuğrâfyâ*, neşr. İsmail el-Arabî, Manşûrâtü'l-Mektebi't-Ticârî, Beyrut 1970.

İbn Tagriberdî, Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf (874/1469), *en-Nücûmu'z-Zâhire*, neşr. M. Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebü'l-Hasen (630-1232), *el-Kâmil fi't-Tarih (T. İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi)*, Bahar Yay., I-XII, İstanbul 1986.

İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. el-Muzaffer (852/1448), *Harîdatü'l-Acâib ve Ferîdetü'l-Garâib,* tah. Enver Mahmûd Zennâtî, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2008.

el-Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed (821/1418), *Nihâyetü'l-Ereb fî Marifeti Ensâbi'l-Arab*, tah. İbrahim el-Ebyârî, Beyrut 1980; *Kalâidü'l-Cümân fî't-Tarîfi Kabâili Arab*, tah. İbrahim el-Ebyârî, Beyrut 1982; *Subhu'l-Aşâ fî Sinâati'l-İnşâ*, neşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin- Nebil Halid el-Hatib- Seyyid Ali Nabit, Beyrut 1987.

Kartekin, Enver, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, Doğuş Matbaası, İstanbul 1979.

Kaşgarlı, Mehlika Aktok, *Ermeni Tabi Kilikya Baronluğu*, Proses Yay., Ankara 1990.

Külekçi, Cahit, *İslâm Tarihinde Ermeniler ve Ermenistan Fetihleri,* Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul 2012.

el- Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir (845/1442), *es-Sülûk, Kitâbü's-Süluk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk,*neşr.: Muhammed Mustafa Ziyâde, I-IV, Lecnetü't-Telif ve't-Terceme, Kahire 1970-1973.

el-Mesûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1408/1988.

en-Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed (733/1332), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, tah. Müfîd Kumeyha, I-XXXIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

es-Safedî, Ebû Said Ebü's-Safâ Salâhaddîn Halîl b. İzzeddin b. Aybeg (764/1363), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, tah. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafâ, I-XXIX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2000.

Süryanî Patrik Mihail Vekâyinâmesi, çev. Hrand D. Andreasyan, İslâm Ansiklopedisi kütüphanesi fotokopi nüsha, y.y. 1944.

Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara

Ü. DTCF Yay., Ankara Ü. Basımevi, Ankara 1972; "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi I*, Ankara 1963; "Ramazanoğulları", *DİA*, XXXIV, 442-445.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî*, tah. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2014.

Tutar, Âdem, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Kozan Sancağında Müslümanlar ve Gayrimüslimler", *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2002, c. V, S. 13, ss.149-163.

Urfalı Meteos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), çev. Hrand D. Andreasyan, notlar Edouard Dulaurer, Mükrimin Halil Yinanç, TTK Yay., Ankara 1987.

Vasiliev, Aleksandr Aleksandroviç,*Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfit Mansel, Ankara 1943.

el-Yakûbî, İbn Vâzıh Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İshâk b. Ebî Cafer b. Vehb (284/897), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, tah. Abdülemîr Mühennâ, I-II, Dâru'l-A'lemî, Beyrut 2010.

Yakût el-Hamevî, Şehâbeddin Ebû Abdullah (626/1228), *Mucemü'l-Büldân*,Dâru's-Sadır, Beyrut 1977.

ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (748/1348), *el-İber fî Haberi men Gaber*, thk. Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985; *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, I-LIII, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1986-2000.